

С. Н. БУДКО

ТАВРО МЕФІСТОФЕЛЯ

П'еса на три дії

Торонто — 1964

S. N. BUDKO

THE BRAND OF MEPHISTOFEL

"PROBOYEM" Ukrainian Publishing Co.

Toronto

1964

С. Н. БУДКО

ТАВРО МЕФІСТОФЕЛЯ

П'еса на три дії

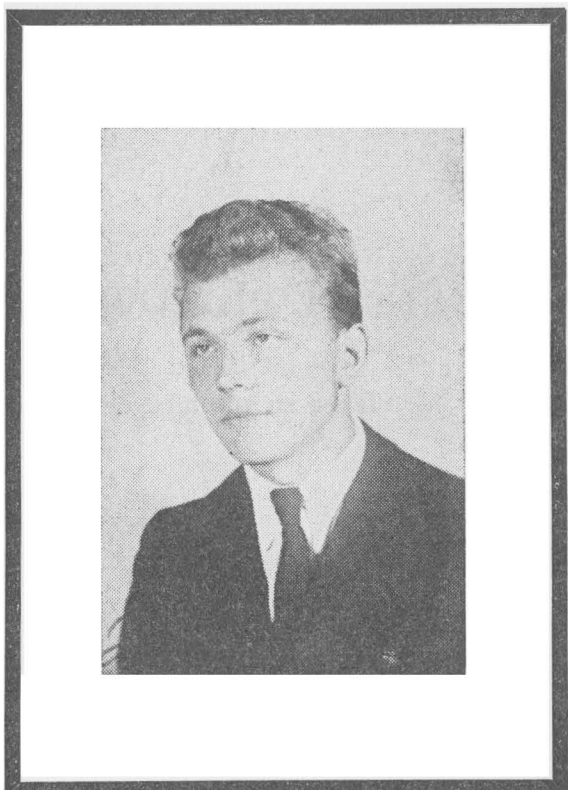

diasporiana.org.ua

Українське Видавництво „ПРОБОСМ”

Торонто

1964

Іван Ірлявський-Рошко
1919 — 1942

Присвячую пам'яті
Івана Ірлявського
замордованого німцями в Києві.
(Уривок листа до мене — фото)

Київ, 17.7.42.

Велимишановна. Мамі Софії,

Видати мені, думка протипу вже, що так дубо-
мовав. Не було жодної вил передати міста, а
до того ще й події такі крутились човасом
нас, що всі нації задуми й плани ніхто не реде-р-
метили в кривавий. Багато-декого кий-лось —
зробити ти, кий-лось написати вил про найкращі
наші осели на верштурнаму фронції, та мало
про зі свого щого даюся висказати повністю.
Ситуація, ми укладаймося продалі туті, — абсо-
лютно розрадується зі всіма нашими, і тільки
найгорітчимши, передбачивши.

РІДНА ЗЕМЛЮ,
БУДЬ ЙОМУ ЛЕГКОЮ!

авторка

О с о б и :

ДМИТРО }
ЄВГЕН } студенти малярі
РУДИЙ — *мужчина малого росту*
МАТИ
ІІ СИН — *10-12-літній*
ІІ ТРИ ДОНЬКИ — *дорослі*
АНГЕЛ
ТРИ ЧОРТИ
МИКОЛА — *співак* }
МАРКО }
ІВАН }
ВАСИЛЬ } студенти
ВОЛОДИМИР }
БОГДАН — *музика* }
ПЕТРО }
ГАННУСЯ }
ГЕНРІЄТА } студентки

ДІЯ ПЕРША.

Ліс. Смеркає. Дмитро і Євген виходять з наплечниками (рюксаками). Дмитро несе великого кувра, а Євген — приладдя до малювання.

ЯВА I.

Дмитро і Євген.

ДМИТРО. Я дуже радий, що буду в Парижі.

ЄВГЕН. А чи багато грошей вже маєш на подорож?

ДМИТРО. Та ще малувато, але маю надію, що дядько сипне з рукава, а може одержимо дещо із стипендійного фонду.

ЄВГЕН. Я теж не маю ще ні шеляга, але п'ятнадцятого цього місяця стаю до праці, отже, протягом шести тижнів зароблю стільки, що вистачить на подорож, а потім якось то і буде. Гадаю, що де люди, там і праця... Вчитися й працювати — це моє гасло. Витримаю! Мушу витримати й дійти до мети.

ДМИТРО. І я не зрікаюсь, але як багато й довго доведеться працювати... Шкода, що вже не ходить по світу Мефістофель, за прикладом Фавста, я прийняв би його поміч.

За деревами ховається низенька постать.

ЄВГЕН. За що ти мусив би віддати йому свою душу!

ДМИТРО. То й що ж! По моїй смерті хай робить з душею що хоче... А от ноги в мене болять так, що мушу сісти.

Сідає, Євген теж.

ЄВГЕН. Не думай, що аж по твоїй смерті. Хто купує душу, той кладе на неї своє тавро, і його волю треба виконувати ще за життя, бо інакше, як міг би він забирати душу?

ДМИТРО. Так, насправді я й не продався б, це було б тільки на словах. Я обдурив би його.

ЄВГЕН. Ти думаєш, що він такий дурний, що дозволив би себе обдурити?..

ДМИТРО. А чому б і не так? Кажу ж тобі, що треба бути хитрішим і розумнішим від нього. О, коли б мені тільки пощастило побачити Мефістофеля!.. Подумай но, як легко можна б тоді вчитися — без злиднів і страждання й побачити не лише Париж, але й Рим, Неаполь, Атени...

ЄВГЕН. Ех, ти, мрійнику! Ще й Парижу не бачив, а вже про Рим говориш. Бог дасть, коли доберемося до Парижу й навчимося там усього, чого можна буде, тоді поїдемо й далі. Як сонце пливе небосхилом, так і нам треба — поволі, але завжди вперед...

ДМИТРО. Хм... Сонце... воно, звичайно, є сонце. Воно може не поспішати, чого йому треба? А от нашому братові! Ще добре влітку — де ніч застане, там і домівка, зате як приїде зима — натерпишся лиха...

ЄВГЕН. Так, зима не свій брат... Але якось то буде... Не діти ж ми! Стільки людей живуть і не гинуть, ще й дітей годують... Там, де живуть люди, і ми проживемо. (*Оглядається навколо*). Здається, не погане місце для ночівлі. Отам під скелею ми зможемо і без шатра спати, та й вода мусить бути недалечко. Піду пошукаю струмка, а ти лаштуй вогнище. (*Бере чайника й зникає*).

ЯВА 2.

Дмитро й Рудий.

РУДИЙ (*придушеним голосом із-за дерева*). Дмитре! Пане Дмитре! (*Дмитро здивовано оглядається. Рудий знаками наказує мовчати*). П-с-с-с! Я чув ваше бажання бачити Мефістофеля... Хоч я й не Мефістофель, але хочу й можу допомогти вам. Тільки не кажіть про мене ні словечка своєму другові. Коли він засне, відійдіть трохи ліворуч і стиха свисніть, я буду близько, й ми домовимося. Гасло наше „батір”. Отже, таємниця. Ваш друг повертається. П-с-с-с! (*Зникає. Дмитро стоїть нерухомо*).

ЯВА 3.

Дмитро й Євген

Євген несе оберемок хмизу й чайник з водою.

ЄВГЕН. Ось і вода. Заразом і хмизу назбирав. Еге, друже, та ти, я бачу, нічого не зробив. Та що з тобою? (Дмитро розгублено тре собі чоло). Втомився? То сідай, а я й сам розпалю вогонь. (Лаштує вогнище).

ДМИТРО (в задумі). Давай я почищу хоч картоплю.

ЄВГЕН. Візьми, там у торбині. (Дмитро чистить варену картоплю, Євген, розпаливши вогонь, ставить на нього чайник. Потім витягає два шматки сала з торби й запитує Дмитра). Яке сало більше любиш — проросле м'ясом, чи без м'яса?

ДМИТРО. Спершу з м'ясом, а потім без м'яса.

ЄВГЕН. Ось тобі й маєш, я не так думав: маємо два шматки — один на сьогодні, а другий на завтра — отож вибирай.

ДМИТРО. А, роби, як хочеш, бо я все ж таки узяв би обидва. О, вже й вода кипить! Де чай?

ЄВГЕН. В пальті, в кишені, але бери лише третину! Цукор також там, гляди, не розсип. (Сідають біля вогню й вечерають).

ДМИТРО. Так, значить, ти вирішив сидіти цілих шість довгих тижнів над старими книжками й ковтати порох з них...

ЄВГЕН. Це не таке страшне, як ти собі уявляєш. Працюватиму на день сім годин, а решту часу можу використовувати, як захочу. Там є і садок, і став великий, і ліс недалечко. Той добродій казав, що зможу почувати себе як вдома. Мусиш знати, що, крім нього, старої господині та служниці в цілому домі нема більш нікого.

ДМИТРО. Напевно, це якийсь буркотун. Я, признатись,

почуваю себе кепсько там, де нема гарних дівчат або, принаймні, молодичь.

Кінчають вечеряти.

ЄВГЕН. Ти дуже втомився?

ДМИТРО. Ні, не дуже. Завтра можемо встати раніше. А хороше тут!.. Заспівай, Євгене, оту твою, знаєш?.. „Верховино-о-о!”

Євген бере гітару й співає. Дмитро підкладає хмизу в огонь. Сходить повний місяць і заливає все сріблястим сяйвом. Євген переходить з „Верховино” на інші коломийки. Співаючи — поглядає на Дмитра, що замислений, не слухає його, а шепоче собі під ніс „батір”. Євген замовкає.

ЄВГЕН. Що ти там бубониш?

ДМИТРО (*ніби прокинувшись*). А, нічого! Ходім спати, щоб завтра раніш вирушити в дорогу.

ЄВГЕН. Ходім! Але поглянь, який чудовий вечір! Навколо як у храмі — хочеться впасти на коліна й славити Великого Мистця!..

Ідуть до скелі й стелються.

ДМИТРО. Добраніч, Євгене!

ЄВГЕН. Добраніч, друже!

Тихо. По деякому часі Дмитро підводиться й тихо кличе Євгена. Той міцно спить. Тоді Дмитро встає й відходить ліворуч. Видно, як хтось до нього наближається.

ЯВА 4.

Дмитро й Рудий.

РУДИЙ. „Батір!”

ДМИТРО. „Батір!”

РУДИЙ. Розмовляймо тихше, щоб не збудити вашого товариша. Отже, відразу до діла. Я знаю про вас, хто ви й що думаєте робити...

ДМИТРО. Але що хочете ви, від мене?

РУДИЙ. Зовсім небагато. Відсьогодні не терпітимете зли-

днів. Дістанете такі гроші на дорогу до Парижу, що з них по приїзді туди ще зможете заплатити за приміщення й їжу щонайменше за місяць.

ДМИТРО. Все це дуже добре, але що я маю робити за це?

РУДИЙ. Майже нічого! Від часу до часу віднесете листи, рознесете метелики на зазначені адреси. Париж — дуже гарне місто, але життя в ньому коштує багато грошей. Та пізніше ви й самі це побачите. Отже, чи згоджуєтесь? Покищо я дам вам тисячу франків. *(Вийнявши гроші, тримає їх в руці).* Ну, так згода? Це на дорогу, а це на місячне прожиття. *(Подає гроші).*

ДМИТРО (про себе). Тисяча франків... Тисяча франків... і так собі, дурно... Тут щось не так. *(До Рудого).* Може це якась нечесна справа? Кажіть правду!

РУДИЙ (глузливо). Ви бажали допомоги Мефістофеля, а тепер... Ха-ха-ха! Таж дивіться на мене, аджеж я людина, як і ви.

ДМИТРО (про себе). Де там така — ніс як у сови.

РУДИЙ. Що ви кажете?

ДМИТРО. Нічого.... Дивуюся цій тисячі франків.

РУДИЙ. Що ж тут дивного? Я маю гроші — ви їх не маєте. Я потребую певної людини в Парижі, й ви мені подобаєтесь. Розумієте? Не за працю я буду платити вам, а за довір'я до вас. Ну, хочете мати тисячу франків?

ДМИТРО (простягає руку по гроші). Давайте! *(Розглядає гроші й шепоче).* Тисяча франків, од них може замакітритись у голові.

РУДИЙ. Тепер слухайте: товаришеві ні слова! Пізніше можете сказати, що дядько дає вам гроші...

ДМИТРО (про себе). Скоріше дідько... *(До Рудого).* Ой то здивується Євген, коли я сам куплю два квитки до Парижу.

РУДИЙ. Це вже ваша справа, з своїми грішми можете робити, що хочете. А тепер до діла! Слухайте й добре запам'ятайте: цього листа через місяць по приїзді до Парижу занесете „Rue Verte”. Ту вулицю перетинає залізнична колія, що зветься „Chemin de fer d'Orleans”, число будинку 13, другий поверх. На дверній табличці дрібно написано „Batir”, туди й зайдете. Перші ваші слова будуть: „Київ, Львів”. Коли у відповідь почувете: „Batir notre monde” — передайте листа. Не забудете? Добре запам'ятайте адресу. Тепер ще одне: ви мене не знаєте. Розумієте? Без мого дозволу ніколи до мене не звертайтеся. Коли буде треба, я сам прийду й скажу „Batir”, аж тоді ми знайомі. Зрозуміли?

ДМИТРО (похмуро). Зрозумів.

РУДИЙ (подає Дмитрові руку). Бажаю успіху й до побачення! Мое ім'я може бути для вас — Мефістофель...

Тиснуть один одному руки й розходяться: Рудий у ліс, Дмитро до скелі. Йдучи, Дмитро витирає руки об штани.

ДМИТРО. Яка огидна рука — мокра, холодна й слизька... Бр-р-р! (Дивиться на гроші, потім ховає в кишеню й лягає біля Євгена).

ЯВА 5.

Дмитро, Євген сплять, і троє дівчат.

Ліворуч від намету з'являється хатинка. Від неї ритмічно біжать троє дівчат в українських убраннях, перебігають на правий бік, на луку й танцюють.

ЄВГЕН (ві сні). Як тут чудово! А які гарні дівчата! Найкраща ж — наймолодша...

ЯВА 6.

Ті самі й мати, стара, знесилена жінка, що повільно наближається до дівчат.

МАТИ (благально). Донечки мої любі, годі вам танцювати.

Час уже допомогти своїй старій ненці, бо руки мої спрацьовані, вкриті ранами, сили підупадають, і не можу я нагодувати менших дітей, що простягають до мене свої схудлі руки.

Дівчата знизують плечима й танцюють далі.

МАТИ (*вигираючи сльози, вертається*). Боже милий моїх славних батьків! Не дай загинути моїм дітям. Поверни їм, Боже, розум, поверни мені дітей моїх і силу. (*Зникає за хатою*).

ЯВА 7.

Дівчата й чорти.

Німа сцена. З правого боку вибігають три чорти, прибрані, як панічі у фраки й циліндри, з-під яких ледве помітні невеличкі роги. Чорти припрошують дівчат до танцю. Ті, привітно посміхаючись, погоджуються. Танцюють модерні танці. Потім всі сідають на траву. Чорти витягають з кишень пляшки й чарки. Сміються, жартують і п'ють.

ЯВА 8.

Ті самі, мати й синок.

Із-за хатинки виходить мати, яку підтримує під руку хлопчина в убогій одежі. Мати точиться й падає, син не в силі підвести її, тому з благанням звертається до сестер, щоб допомогли.

СИН. Сестроньки, голубоньки, допоможіть нашій любій матусі... Сам я не маю сили її підвести.

Чорти, іронічно посміхаючись, дивляться на дівчат, що зніяковіло поглядають одна на одну. Раптом починають роблено сміятися, щоб приховати свою ніяковість.

1-ша СЕСТРА. Ха-ха-ха! Що здалося цьому жебракові — він назвав мене сестрою.

2-га СЕСТРА. І як ти не соромишся йти такий обідраний поміж панів?

3-я СЕСТРА. Іди геть, бідолахо, щоб я тебе більше не бачила. (*Звертається до чортів*). Я не винна в тому, що коли бачу той бруд, ту убогість, то відчуваю просто фізичний

біль. *(Всі три сестри удають огиду на обличчях)*. Я народилася дуже великою естеткою!

1-ша і 2-га СЕСТРИ. І я, і я...

СИН *(роблячи рух, ніби знімає щось з очей)*. Так, тепер я бачу, що ви справді не мої сестри. Ви байдужі до хворої, знесиленої матері, що годувала й пестила вас, гріла теплом свого тіла й підставляла свої груди, захищаючи від завирюх життєвих. Ви соромитесь перед цими пройдисвітами мене, вашого брата, ви сороміться своїх лінощів, що є причиною наших злиднів і темряви. Прокляття ж вам, сестри нерадиві! — Напружу всі сили свої й підніму матір мою бідну. Господь допоможе мені оборонити її від усякого лиха. А ви, доньки зрадливі, гиньте в пеклі, що приготоване вам і подібним до вас...

Простягає до матері руки й намагається її підвести. В цей час помічає щось на землі. Однією рукою обіймає матір, яка опритомніла, а в другій — тримає знайдене.

МАТИ. Ходім, синочку мій!

СИН. Матусю рідненька, міцніш обіпріться на мене. Я хоч і малий, але міцний...

МАТИ. Дякую тобі, дитя моє миле. Хай Бог допоможе тобі.

СИН. Уже й поміг, мамо... Ось гляньте, якого я перстеня знайшов!..

МАТИ *(бере перстень, розглядає)*. Боже мій милосердний! Та це ж батьків перстень, що його у нас украдено. Він має чарівну силу. Тепер не знатимемо більше незгод і злиднів. — Цей перстень допоможе нам подолати всяке лихо!

Тим часом чорти, залицяючись до дівчат, скидають циліндри. Дівчата з жахом побачили в них роги, вириваються від них, благально простягаючи руки до матері.

СЕСТРИ *(разом)*. Мамо! Матінко! Матусю! Поможіть, рятуйте!

Чорти, схопивши дівчат в обійми, переможно регочуть і зникають з ними. Десь виють собаки, стогне вітер. Мати з сином стоять вра-

жені, потім мати падає навколішки й тягне за собою сина.

МАТИ. Сину мій! Молись Богу. Він милосердний і поверне тобі сестер, а мені доньок. Молися ж, дитино моя! Він не відмовить тобі...

СИН (*підводиться й рішуче*). Не можу я молитися за них, мамо!

МАТИ. Чому, мій сину?

СИН. Бо я прокляв їх...

МАТИ (*підводячи руки до неба*). Боже, помилуй моїх нещасних доньок! Поверни мені моїх дітей! Помилуй, Великий Боже! (*Схиляє чоло до землі*).

ЯВА 9.

Мати, син і ангел.

З'являється ангел. Собаки і вітер стихають. Ангел бере матір за руку й підводить.

АНГЕЛ. Не вдавайся в тугу, жінко! Ось твоя надійна дитина (*показує на сина*), а там, у хаті чекають на тебе й інші. З тобою й твоїми дітьми ласка Божа буде довіку! І не благай за тих, кого сам Господь позбавив ласки своєї.

Від ангела ллється яскраве сяйво. Мати й син стоять, осяяні цим сяйвом. Дмитро ворушиться. Хата, ангел, мати й син зникають. Ще бечуть пташки. Соняшний промінь падає на Євгенове обличчя. Він протирає очі й підводиться. Дмитро ще спить.

ЯВА 10.

Євген і Дмитро.

ЄВГЕН. Ах, це тільки сон!.. Який чудний... А як дуже один з чортів був подібний до сина нашого крамаря. (*До Дмитра*). Добрий день, брате! Час уже вставати!

ДМИТРО (*прокидається*). Що таке? А... Вже ранок...

ЄВГЕН. Авжеж! Дивись, як сонечко підбилося. Треба й нам вирушати, щастя й долі здобувати.

Разом підхоплюються й стоять, опромінені чудовим ранком у лісі.

ЗАВІСА

ДРУГА ДІЯ

Париж. Мансарда, де мешкають студенти. Тут сьогодні влаштовують вечірку на честь Євгена, що від'їжджає до Італії на дальші студії.

ЯВА 1.

Євген, Микола й Богдан прибирають у кімнаті. За дверима чути веселі голоси.

МИКОЛА. Вже йдуть!

Чути стукіт у двері.

ЄВГЕН. Прошу! Заходьте, заходьте!

До кімнати входять: Ганнуса, Генріста, Петро та Іван. Взаємні вітання: „Добрий вечір!” „Доброго здоров'я!” „Як ся маєте?” „Прохаймо сідати!”

МИКОЛА. Сідайте! — Хлопці, тільки не на крісла, це для панянок, бо маємо крісел тільки два.

ІВАН. А ми ж де?

ЄВГЕН. Та й справді, на чому ж сідати? Ну, хоч би й там, на ящику.

БОГДАН. Заходьте, зараз принесемо. Ходім, Іване!
Виходять.

МИКОЛА (до Ганнусі). Дозвольте, я вам допоможу. (Помагає їй роздягтися).

ГЕНРІСТА (до Євгена). Щиро вітаю вас з великим успіхом! На жаль, я не мала змоги відвідати виставку.

ЄВГЕН. Я теж дуже жалів, що вас не було...— Але тепер вашій матері краще стало?

ГЕНРІСТА. Дякую! Значно краще. Глядіть, не забудьте відвідати її перед вашим від'їздом до Риму, бо вона хоче особисто привітати вас з великим успіхом і побажать ще більшого.

ЄВГЕН. Сердечно дякую за ласкаве запрошення і радо скористаюсь з нього при першій нагоді.

ЯВА 2.

Богдан та Іван вносять лави.

БОГДАН. Тепер вистачить на всіх!

МИКОЛА. Дуже добре, ставте їх там, попід стінами. (До дівчат). Шановні панни, просимо вас ласкаво бути сьогодні господинями в нашому палаці. (Вклоняється обом).

ГАННУСЯ (з усміхом). Охоче погоджуємось. Чи не так, Генрієто?

ГЕНРІЄТА. Авжеж, авжеж!

ГАННУСЯ. Якщо так, то й так! (До Миколи). Покажіть ваше господарство.

МИКОЛА. Он там, на столі.

Ганнуся йде до стола, на якому стоїть електро-плита й лежать якісь пакунки. Генрієта теж збирається йти на допомогу.

ЄВГЕН (до Генрієти). Я теж до ваших послуг.

ГЕНРІЄТА. О, будьте ласкаві! Просимо!

ГАННУСЯ (розглядаючи пакунки). А де є ваш цукор? Я щось не бачу його тут...

ЄВГЕН. Хіба ти не купив, Богдане?

БОГДАН. Ні! Я думав, що Микола купить...

МИКОЛА. А я думав, що Євген. Ми говорили про це кілька разів.

Розгублено дивляться один на одного, всі весело сміються.

ГАННУСЯ. Говорили, а діла не зробили. Тож тепер мусить хтось відразу ж бігти по цукор.

ПЕТРО. Та хоч і я! Як куля злітаю. (Виходить).

ГЕНРІЄТА. Де багато няньок, там лялька без носа буває. Але це не повинно вас засмутити, Євгене.

ГАННУСЯ (до Євгена). Євгене, що зварити: чай чи чоколяду?

ЄВГЕН. Хай рішає товариство.

МИКОЛА. Це правда! Ну, то як, друзі? Тільки скорше

думайте й відразу ж відповідайте. Я рахуватиму: раз два... три!

УСІ РАЗОМ. *Чо-ко-ла-ди хо-че-мо! Чо-ко-ла-ди хо-че-мо!*

Ганнуса затуляє вуха, сміється. Ніхто не чує стуку в двері, які позовлі відчиняються, і до кімнати входять Василь, Володимир і Марко, з пакунками в руках. Вітаються.

ЯВА 3.

Ті самі й Василь, Володимир і Марко.

ВАСИЛЬ. Добрий вечір вам, панове! А хто тут хоче чоколяди?

ІВАН. Ми всі, а особливо я!

ВОЛОДИМИР. А цього не хочеш? *(Ставляє на стіл пляшку вина, Василь і Марко так само).*

ІВАН, МИКОЛА. Та чому ж ні? Хочемо! Ще й як хочемо!

ЄВГЕН. А це вже й зайва річ, хлопці...

ЯВА 4.

Ті самі та Петро.

ПЕТРО *(входячи з пакунком цукру).* Як, хіба цукор уже не потрібний?

ВАСИЛЬ. Та ні, це Євген каже ось про що. *(Показує на пляшки з вином).*

ПЕТРО. Вони зайві? *(Крутить здивовано головою).* Ну, й дійсно!

ВОЛОДИМИР. Таж ми усі умовлялись: хлопці подбають про цукерки й вино. Чи ж не так, Ганнусю?

ГАННУСЯ. Авжеж так. Після довгої напруженої праці чи ж не маємо ми права хоч на один вечір веселощів?..

ЄВГЕН. Звичайно, але...

ГЕНРІЄТА *(перебиває лагідно).* Ніяких „але”. Тепер увага, друзі! Тільки ті, що працюватимуть, дістануть вечерю й по чарці. Ми з Ганнусею господарюватимем.

ГАННУСЯ. А Богдан нам щось заграє.

БОГДАН. Тоді Микола мусить співати.

МИКОЛА. Нехай і так. Але Василь прочитає нам останнього свого вірша.

ІВАН. А я подаватиму чоколяду, бо нічого більше не вмію.

ВОЛОДИМИР. О, ні! Це вже мій фах. Хіба даром я цілих сім місяців вивчав це мистецтво у Грандотелі?..

ГАННУСЯ й ГЕНРІСТА. Правильно! Правильно!

ІВАН. Так ось, яка правда на світі! І до цього не допускають... А коли так, то їстиму, питиму, слухатиму музику, співи й вірші, і все це критикуватиму. А ти, Петре, що робитимеш?

ПЕТРО. Думаєш, я гірший за тебе?

ІВАН. Знаю, що не гірший, але зможеш робити те, що я?

ГАННУСЯ. Не сваріться, а краще подумайте, з чого пити чоколяду. Для себе й Дмитра я принесла. Ось гляньте, які гарнісенькі горнятка.

ГЕНРІСТА. Я теж принесла дві філіжанки. (Показує).

БОГДАН. Слава Тобі Господи! — Ранком я розбив нашу єдину філіжанку, а натомість купив дві. Отже, маємо тепер шість.

ІВАН (з повагою). Мені дуже прикро порушувати твою потрійну бухгалтерію, але мушу додати й свої дві посудини. — Вчора я був у вас, хотів напитися води, але ваш єдиний кухлик був з молоком, тож мусив випити те молоко, щоб потім води напитись. Щоб більше цього не повторювати, купив сьогодні дві чашки.

ЄВГЕН (ніяково). Те саме зробив і я...

Усі весело регочуть.

ГАННУСЯ. (розгорнувши пакунок, що лежав на столі). А це що? Чії це чашки?

ВАСИЛЬ (благально склавши руки, жартівливо). Простіть мені, добрі люди, щиро признаюся — мої це чашки...

ПЕТРО (ставши на коліна). Согрешив і я. (Подає Ганнусі дві чашки).

Знову всі регочуть. Петро підводиться.

ГАННУСЯ. Тепер тільки залишається, щоб і Дмитро при-
ніс чашки...

МАРКО. А хіба він теж прийде?

ГАННУСЯ. Так, він казав, що напевно повернеться.

ВОЛОДИМИР. Хіба він не в Парижі?

ГАННУСЯ. Кудись терміново виїхав, але обіцяв сьогодні
тут бути.

МИКОЛА. Чи не здається вам, панове, що він більше їз-
дить, аніж учиться?

Розмовляючи, тим часом наливають і п'ють чоколяду.

ПЕТРО. А так... І його дядько буде дуже здивований, до-
відавшись, що ти (до Євгена) виїхав до Італії без Дмитра
— аджеж нерозлучні були досі...

ГАННУСЯ (насупивши брови). Це вже його особисті
справи.

ІВАН (до Миколи). Маєш собі, брате...

ЯВА 5.

Ті самі й Дмитро, що входить з пакунком.

ЄВГЕН. Ось і він (жартівливо) наш волоцюга. Де це ти
бродиш, хлопче?

ДМИТРО. По всіх усюдах. Як бачу, тут уже всі зібрались.
(Вітається з усіма). Мое поважання! Як маєтеся? (Підхо-
дить до Ганнусі й Генрієти). Цілую ручки. (Передає Ген-
рієті пакунки).

ГЕНРІЄТА. Це, мабуть, чашки?..

ДМИТРО. А ви як це відгадали?

Всі вибухають бадьорим сміхом.

ГАННУСЯ. Глянь бо, скільки маємо чашок і всі новісенькі.

ДМИТРО. Невже кожен приніс собі чашку?

ІВАН. Ти хотів сказати „чашки”.

Знову всі сміються.

ГЕНРІЄТА. Я наллю вам, Дмитре, чоколяди.

ГАННУСЯ. Ні, ні! Тепер, коли вже всі зібралися до купи, годиться випити чогось міцнішого за успіх сьогоднішнього вечора.

Микола й Євген наливають вина всім у чашки.

ВОЛОДИМИР (нетерпляче). Ну ж, друзі, призволяйтеся!

ГАННУСЯ (до всіх). Звісно, нема рації зволікати справу. Отже, пиймо й веселімся! (До Миколи). А ти, Миколо, не забувай, що твоє перше число...

ДМИТРО. Що то перше число?

ГЕНРІЄТА. Кожен з нас покаже те, що він уміє краще робити. Завдання вже всім роздані, тільки панове Іван, Петро, Євген і ви ще їх не маєте.

ІВАН. Я ж казав, що їстиму, питиму, дивуватимусь і всіх і все критикуватиму.

ГАННУСЯ. Е, ні! так не буде. Іван митиме посуд, або хоч витиратиме його, а Петро з Дмитром потанцюють.

ДМИТРО. Згода, але тільки з паннами.

ІВАН. Тоді й я митиму посуд з паннами, А Євген що робитиме?

ЄВГЕН. Та хоч би й вино наливатиму.

ВОЛОДИМИР. Не відбивай, Євгене, хліба... Ти краще намалюй кожному його портрет.

ВСІ. Оце добре! Дуже добре!

МИКОЛА. Ну, підіймаймо чарки, друзі, за все найкраще, за світле майбутнє!

Всі цокаються, п'ють і їдять.

ГЕНРІЄТА (до Євгена). Ви якийсь сумний сьогодні...

ЄВГЕН. І сам не знаю, що воно зі мною... Може завтрішній від'їзд наводить на мене цей сум... (до Миколи). Заспівай, друже, щось веселе.

ПЕТРО. На сцену, на сцену, Миколо!

ВСІ. Просимо, просимо!

МИКОЛА (співає).

„Казав мені батько,
Щоб я оженився...
По досвітках не ходив
Та й не волочився.

А я хлопець чемний
Та й не волочуся:
Де дівчину чую,
Там і заночую,
А де молодички,
Там і зо дві нічки”.

Всі висловлюють своє задоволення.

ГАННУСЯ. А тепер, Миколо, заспівай нам щось більш ліричне.

МИКОЛА. То може б мені допомогла панна Генрієта, бо сам не здолаю лірики.

ХЛОПЦІ. А правда, правда! Поможіть йому, Генрієто!

ГЕНРІЄТА. Гарзд, але прошу пробачити, коли щось не так, бо давно вже співала і з українськими чудовими піснями ще мало обізлана.

МИКОЛА. А ви спробуйте! (Дістає ноги з-під шафи). Ось вам і поміч.

ГЕНРІЄТА (посміхаючись). Дякую красенько.— Мені так подобається у вас!..

МИКОЛА. Справді? Я вам подобаюсь?

ЄВГЕН. Не будь дуже зарозумілий. Я зрозумів „у вас”,

отож, значить, ми всі подобаємось. Чи не так, панно Генрієто?

ГЕНРІЄТА. Авжеж що й так!

ІВАН (*нетерпляче*). Та починайте вже скорше!

ГАННУСЯ. Ти-хо!

Генрієта й Микола співають дует.

„Де ти бродиш, моя доле,

Не докличусь я тебе...

Досі б можна дике поле

Пригорнути до себе”.

(*І так далі*).

Всі уважно слухають гарний спів.

МИКОЛА. Тепер починається друга точка нашої програми. Богдан заграє, а Петро й Дмитро затанцюють козачка ІВАН. Із шаблями чи без?

ПЕТРО. Краще було б із шаблями, але ми їх не маємо...

МИКОЛА. Почекайте, зараз будуть. (*Витягає із шафи дві шаблі*). Ось вони.

ГЕНРІЄТА. Цікаво, що там іще є?

МИКОЛА. Усе чисто, чого тільки забажаєте. Ця шафа з тисячі й однієї ночі.

ВОЛОДИМИР (*до Петра, Дмитра й Богдана*). Вихиліть по малесенькій, щоб краще виходило.

ПЕТРО (*беручи чашку з вином*). А й правда! За ваше здоров'я!

ВСІ. На здоров'ячко! (*Цокаються й п'ють*).

БОГДАН (*тримаючи в руці скрипку, а в другій чашку з вином*). Вино й пісня, пісня й вино! Щира дружба, віра в майбутнє й ніжне кохання... Що може бути краще?

Випиває вино, далі грає зворушливу мелодію. Всі притихли, слухають. Раптом переходить на бурхливого козачка. Дмитро й Петро

танцюють. Богдан грає даліше гопака. Петро уступає, на його місце ритмічним рухом підходить до Дмитра Ганнуся. Танцюють. Нараз відчиняються рвучко двері й до кімнати вбігають стурбовані юнаки.

1-й ЮНАК. Тихо! Перестаньте! Сталося велике лихо!

2-й ЮНАК. Великий злочин! Вождя вбито!

ВСІ. Коли? Де це сталося? Хто вбив?

1-й ЮНАК. Сьогодні по полудні...

2-й ЮНАК. Тільки приїхав Гриць з Роттердаму і привіз цю страшну звістку.

МИКОЛА. Як же все це сталося?

1-й ЮНАК. Подробиць ще не знаємо, але відомо, що він одержав перед тим якусь скриньку. Гриць знає про те більше.

ЄВГЕН. Де ж тепер Гриць?

2-й ЮНАК. У себе вдома. Там у нього повно хлопців.

ВСІ (перебиваючи один одного). Ходім туди! Де мій капелюх? Скоріше збирайтеся! Ходім разом.

ГЕНРІЄТА. Я така була щаслива сьогодні... І от. (Одягається). Ходім, друзі, до Гриця!

Усі виходять, тільки Дмитро й Ганнуся залишаються нерухомі, задумані.

ГАННУСЯ (здивовано). Ми не підемо туди?

ДМИТРО. Ні, я не піду (закриває собі очі). Ой я нещасливий! (До себе). Невже в пакунку була скринька?

ГАННУСЯ. Дмитре, що тобі? Що сталося, Дмитре!

ДМИТРО (падає на коліна). Боже мій, змилуйся — не допусти, щоб мій пакунок був той самий, який передано Вождеві... О, Боже! Чому якраз послали мене туди?..

ГАННУСЯ. Дмитре, вставай, опам'ятайся, що ти говориш? Хто тебе туди післав?

ДМИТРО (встав, тре чоло). Який дивний, жахливий збіг обставин!.. А що, як мої здогади правдиві?..

ГАННУСЯ (*торкаючи його за плече*). Що таке трапилось, Дмитре? Який „збіг обставин?“ Кажи, Дмитре, скорше кажи!

ДМИТРО (*хвилюючись ще дужче*). Ганнусю! Люба ти дівчино моя! Ти будеш мене зневажати, коли про все довідаєшся, але я мушу сказати тобі все, мушу скинути з душі тяжкий тягар... Давно я збирався зробити це, але все не наважувався.— О, я дурень, нещасний! Я думав їх обдурити, їх обдурити... Ганнусю! Я не знаю, хто вбив Вождя, але маю передчуття, що був зв'язаний з убивцями, що я служив їм, виконував їхні завдання... О, Боже! Змилуйся наді мною! Хай буде проклятий той день, коли я вперше взяв від них гроші...

ГАННУСЯ (*з болем і жахом дивиться на нього*). Які гроші, Дмитре? Що ти мелеш? Що сталося? Може все це тобі тільки здається?

ДМИТРО (*спокійно*). Я сам не знаю. Я нічого не знаю, але важкий камінь страшного передчуття ліг мені на серце. О, Ганнусю, повір мені, я не така вже зла людина, я лиш помилявся, лише легковажив і тепер тяжко караюсь... Не плач, Ганнусю. Невже я проклятий?.. І для мене нема помилування?.. О, Боже!..

ГАННУСЯ. Дмитре, так не кажи. Бог милосердний. Ти ще зможеш спокутувати свій гріх... Дмитре, любий! Що ж трапилось? Скажи мені, я допоможу тобі, чим зможу...

ДМИТРО. Кажеш, „Бог милосердний“.— Дякую тобі, моя хороша! Вірю, що ти допоможеш мені... Отже, сідай і слухай, як це почалося. Так, тут тільки милосердя Боже може мене очистити...

ЗАВІСА

ТРЕТЯ ДІЯ

Околиця великого південного міста. Широка дорога до пристані.
Обабіч дороги крислаті дерева, під ними лавки.

ЯВА 1.

Дорогою йдуть Ганнуся й Дмитро.

ГАННУСЯ. Посидьмо трохи, ще маємо чимало часу. (*Сідають на лавку*). Я так раділа, думаючи про ту хвилину, коли почую: „Готуйся, Ганнусю, вирушаємо в Україну”:: Сьогодні ця хвилинка, нарешті, настала, ми зібралися їхати до рідного краю, а мені чомусь сумно.... Може, сьогоднішній сон спричинився до цього?..

ДМИТРО. Мені теж поганий сон привидився цієї ночі. Ніби десь довго шукав свою хату. Нарешті, був уже побачив її, хотів зайти, аж тут налетів страшний вихор, сипнув мені піском в очі, і я осліп. Я блукав сліпий і питаю людей, де моя хата? — „Згоріла!” — відповів якийсь глухий жіночий голос, і я прокинувся.

ГАННУСЯ. А мені снилося, що я шукала тебе десь у горах... Нарешті, знайшла зв'язаного товстим мотузом. Я начебто перегризла той мотуз, і ми стали втікати. Нараз дорогу перетяло нам глибоке провалля, а за нами бігли й стріляли якісь розбишаки. Ти крикнув, упав, і я прокинулася.

ДМИТРО. Дивний сон. Але ось і Євген уже йде!

ЯВА 2.

Дмитро, Ганнуся й Євген.

ЄВГЕН. Добридень, друзі! Ви на когось чекаєте?

ДМИТРО. Ні, але ще маємо досить часу, отож і сіли.

ЄВГЕН. Так, ще півгодини.

Надходять Микола та Іван.

ЯВА 3.

Ті самі, Микола та Іван.

МИКОЛА (*привітавшись*). А ми з Іваном думали, що вже й не встигнемо, а ви тут ще висиджуєтесь. (*До Ганнусі*). А ти, Ганнусю, в убранні сестриці-жалібниці? От, хотів би я зараз захоріти, щоб...

ГАННУСЯ (*перебиваючи*). Хорі з нами не поїдуть, бо там потрібні тільки здорові й сміливі.

ЄВГЕН. Пам'ятаєте, друзі, Гриця? Він, бідний, лежить у лікарні.— Як почув, що ми організували легіон, то з слізьми на очах благав узяти і його з собою. „Коли, каже, маю так скоро померти, то хотів би хоч на рідній землі”.

МИКОЛА. А що лікарі сказали на те?

ЄВГЕН. Звичайно, не дозволили, тим більше, що є надія його вилікувати. Він потім і сам зрозумів, що треба спершу видужати, тому й погодився на тяжку операцію, яку досі відкладав з дня на день. Сьогоднішня операція розв'яже питання: жити нашому Грицеві чи вмирати...

ГАННУСЯ. Боже ж мій! Так його сьогодні оперуватимуть?

ЄВГЕН. Коли я був у лікарні, то його саме везли до операційної залі.

МИКОЛА. Зараз я запитаю телефоном, тут недалеко є телефонна будка. (*Йде ліворуч*).

ЄВГЕН (*услід Миколі*). Тільки поспішай, бо вже мало часу залишилося, треба йти.

Євген та Іван теж пішли.

ДМИТРО. Іди й ти, Ганнусе.

ГАННУСЯ. А ти ж?

ДМИТРО. Я ще тут трохи побуду.

ГАННУСЯ. Чого?

ДМИТРО. Так... Я мушу тут чекати...

ГАННУСЯ. На кого?

ДМИТРО. Хіба я знаю, на кого? Сьогодні одержав телеграму, що мушу тут бути о 5-ій годині.

ГАННУСЯ. І ти не здогадуєшся, від кого?

ДМИТРО. Здогадуюсь, навіть напевно знаю, а тому й мушу тут чекати... Мабуть, знову якийсь лихо підготовляють. Я думав, що вони дали вже мені спокій... Але сьогодні скінчу вже остаточно. Хтось із них зараз тут буде. Іди, любя, щоб тебе не бачили тут, я незабаром прийду.

ГАННУСЯ (тривожно). Я залишуся з тобою, мій любий. Мені чогось стало страшно...

Дмитро пригортає її й цілує.

ДМИТРО (заспокійливо). Не турбуйся, моя любя. Нічого не станеться лихого; я швидко наздожену тебе. (Прислухується). Чуєш, хтось іде... (Злегка підштовхує Ганнусю). Іди вже, іди, моя найдорожча!..

Ганнуся пішла дорогою. Тим часом із-за дерев виходить той самий Рудий, що був і в першій дії.

ЯВА 4.

Дмитро й Рудий.

РУДИЙ. „Батір!”

ДМИТРО. Знову ви?.. Що хочете від мене?

РУДИЙ. Ви гніваєтесь? Завчасно, бо ще служите нам.

ДМИТРО. Нікому я не служу! Самі добре знаєте, що вже віддавна ані шеляга не беру від вас... І знайте, що ніколи й не візьму. Розумієте? Не візьму!

РУДИЙ (іронічно). Не так гостро, паничику! Грошей, коли не хочете, не беріть, але служити нам мусите!..

ДМИТРО (з усмішкою). Може присилуєте? Цікаво знати, чим?

РУДИЙ. Багато способів маєма на те. Приміром, ще со-

годні ваші товариші можуть довідатись, що ви возили листи й пакунки до Ротердаму...

ДМИТРО. Боже мій!

РУДИЙ (*глузливо*). От бачите! А завтра ваш побожний дядько може прочитати в газеті, що ви вже понад три роки служите нашому богові, ворогові вашого християнського Бога... Ха-ха-ха-ха! Ворогам служите! Або, ще й сьогодні вас можуть заарештувати, зробити несподівано трус у вашому помешканні. Погляньте на оці ключі. (*Виймає з кишені кілька ключів*). Оцей від дверей вашої кімнати, а цей від вашого куфра...

ДМИТРО (*з мукою*). О, проклятий чорте!

РУДИЙ. Тепер бачите, що вам нема вороття. Дозвольте ж трохи повчити вас. Коли надалі будете поміркованим, всі вважатимуть вас за великого патріота, цінитимуть вашу працю, можливо, навіть ученим станете... Ніякі перевероти вам не будуть страшні, ніякі чужинці й чужі країни — скрізь будуть уважати вас своїм, з кожної небезпеки вийдете живим, і здоровим, і навіть із славою — бо вас, як вірного нашого слугу, постійно боронитиме наша рука. А ми все можемо...

ДМИТРО. Що хочете від мене? (*Набік*). О, Боже, Боже! Який я був сліпий! Де ж рятунок?..

РУДИЙ. Що я хочу? Зовсім небагато: віднесіть цього листа на зазначену адресу, і все! На пароплав ще встигнете, він відпливає ще за годину. Чому так витріщились? Пароплав має запізнення. Ви не знали? Отже, це вам ще один доказ, що ми все знаємо... Крім того, осмілююсь нагадати, що належна вам платня лежить в банку, і ви її можете одержати першої-ліпшої хвилини...

ДМИТРО. Хоч би вмирав від голоду, а від вас не візьму й сотика. (*Рішуче*). Що в листі написано?

РУДИЙ. Це не ваше діло. Ваш обов'язок передати листа

на вказану адресу. Ось лист! *(Дає Дмитрові листа)*. Але смерть вам і ганьба імени вашому, якщо зважитесь розпечатати його... Ідіть швидше! Там уже на вас чекають. Ах, чортяка несе когось... Почекайте...

Ховається за дерево.

ДМИТРО *(радісно)*. Бог посилає мені допомогу!

ЯВА 5.

Дмитро й Микола.

МИКОЛА *(ще здалека)*. Гриць врятований! Операція блискуче закінчилась! *(Підійшовши до Дмитра)*. О, а де ж усі? Пішли? *(Дивиться на годинника)*. Та вже й нам треба поспішати... Ходім швидше, бо за 10 хвилин пароплав відпливе.

ДМИТРО *(голосно)*. Я не поїду сьогодні з вами, бо маю ще полагодити деякі справи в місті. Приїду разом із Грицем. Отже, будьте здорові! *(Подає руку Миколі й передає непомітно листа, кажучи виразним шепотом)*. Негайно ж передай Євгенові, хай відразу ж перечитає, це важливіше за мое життя. *(Голосно)*. Скажи Ганнусі, що я незабаром приїду. *(Микола йде)*. Вітай усіх товаришів!

ЯВА 6.

Дмитро й Рудий.

РУДИЙ *(виходячи із-за дерева)*. Поспішайте ж! Там на вас чекає один пан, зовсім подібний до мене.. Скажете йому „Чорне море”, коли відповідь „Батір”, — віддасте йому листа.

ДМИТРО. Гаразд, гаразд! Будьте певні, лист потрапить в певні руки. *(Йде)*.

РУДИЙ *(про себе)*. Йому вже не можна більше довіряти. Треба повідомити про це кого слід! *(Гукає до Дмитра)*.

Дмитре, почекайте! Я напишу одно слово на конверті. Давайте швидше листа.

ДМИТРО (з погордливою посмішкою). Листа? Листа вже не маю!..

РУДИЙ (стурбовано). Як не маєте? Ви жартуєте?

ДМИТРО (рішуче). Так, листа в мене нема! Я ж казав вам, що вже не присилуєте мене. Я вільний робити, що хочу! Я поїду на...

РУДИЙ (перериває). Нікуди не поїдеш! Хочеш волі? Отже, маєш її, собако! (Стріляє в Дмитра). Їдь тепер до дідька в зуби... (Втікає).

ДМИТРО (хвилину тримається за груди). Вільний... Я вільний!.. (Коліна йому підгинаються. Чути оглушливий вибух). Все даремно... О, мій краю!.. (Падає).

ЯВА 7.

Дмитро й Ганнуса.

ГАННУСЯ. Дмитре, любий, де ти? О, як чудесно все сталося: пекельна машина унешкоджена, ти врятував сотні людей... Де ти? (Розгублено дивиться навколо, побачивши Дмитра). Дмитре, що з тобою, любий? (Нахиляється й підводить його трохи). Боже мій, це ж кров. Ти поранений? Озвися до мене, Дмитре!

ДМИТРО. Моя люба дівчино, дружино, не плач, не тужи... Сталось те, що мусило статися... Мені тепер легко... Ти ж знаєш, моя єдина, мій великий гріх проти нашого народу й країни, що зробив я його майже несвідомо. О, як я каюся, коли усвідомив це. Життя мое перетворилось на пекло... Я конав у страшних муках каюття... І ти врятувала мене від розпачу, показала стежку до рятунку... Я хотів жити тільки для того, щоб змити свою ганьбу, спокутувати свій тяжкий гріх... Я радів, що сьогодні настав момент, коли я розірву свої пута й піду проливати кров за

Україну... Але мій гріх більший за милосердя Боже... Бог не прийняв моєї жертви... *(Чути сирену пароплава)*. Що це? Отже, пароплав цілий? Боже мій!..

ГАННУСЯ. Так, ти вчасно передав листа. Чуєш шум і плюскіт води? Це пароплав відпливає, а на ньому наші друзі, що їдуть рятувати Україну. Вони всі шлють тобі братерське привітання. Твоя жертва не даремна *(Дмитро розплющує очі, обличчя його радісно-спокійне)*. Боже, він умирає! Дмитре, я зараз покличу поміч — ти мусиш жити!

ДМИТРО. Не треба, моя люба! Я відчуваю, що вже ніхто не допоможе мені... Залишайся біля мене... Не плач, Ганнусе... Я любив тебе, як нікого іншого, і дякую тобі за все, що дала мені... Не забувай мене... Не відходь від мене...

ГАННУСЯ. Я біля тебе... Ти будеш жити!.. Не залишай мене сиротою...

ДМИТРО. Проби Бога, Ганнусе, щоб помилував мою грішну душу.

Від моря лине спів „Боже єдиний”...

ГАННУСЯ. Бог простив тобі, мій любий... Чуєш, пароплав уже далеко на морі!

ДМИТРО. А ти залишилась зі мною?

ГАННУСЯ. Так, я з тобою...

ДМИТРО *(підводиться, прислухується)*. Чуєш? У Києві дзвони дзвонять... мати кличе мене... Ганнусенько, дружинько моя люба... Дай руку... Я йду... Ми йдемо...

Вмирає. Ганнуса в розпачі схиляється над ним.

Завіса поволі спадає.

5/9

500/42

Друкарня Видавництва „Гомін України”
140 Bathurst St. Toronto.